

MUKA SV. IRENEJA SRIJEMSKOGA

Ranokršćanski portret biskupa mučenika

.....
Anton Benvin
.....

*Famulo Dei
Cyrillo Kos,
inclito praesuli diacovensi et sirmiensi,
Irenaei beatissimi martyris
successori venerando,
quantum episcopatus lustrum celebranti,
ab Antonio presbytero Crepsensi
pio gratoque animo
dicatum*

Dne 25. ožujka Rimski je martirologij u spomen Ireneju, biskupu srijemskom, od starine naviještao ovo:

Sirmii passio sancti Irenaei, episcopi et martyris, qui tempore Maximiani imperatoris sub praeside Probo, primum tormentis acerrimis vexatus, deinde diebus plurimis cruciatus in carcere, novissime abscisso capite consummatus est.¹

To jest:

U Sirmiju muka svetog Ireneja, biskupa i mučenika koji je, u vrijeme cara Maksimijana i načelnika Proba, prvo podvrgnut preljutim patnjama, nato dane i dane trapljen u tamnici i napokon dokrajčen odsjekom glave.

Tu nam sažetu kalendarsku vijest pobliže osvjetljuje latinski zapis *Passio sancti Irenaei, episcopi sirmiensis* - Muka svetog Ireneja, biskupa srijemskog, ranokršćanski spomenik što ga je u IV. st. složio neznani pisac a koji po

¹ *Martyrologium romanum Gregorii papae XIII iussu editum... Quarta post typicam editio* inest primam a typica editionem anno MDCCCXXXII a Benedicto XV approbatam. Typis polyglotis Vaticanis, A.D. 1956., p.72. Prvo objedinjujuće izdanje Rimskog martirologija priredio je Cesare Baronio u Rimu 1586. Od onda je doživio mnoga dopunjena iz

sudu stručnjaka ide u red kvalitetnijih mučeničkih zapisa (Acta martyrum) prvih stoljeća.²

Evo, kako nam se predstavlja u izvorniku i uporednom hrvatskom prijevodu.

2 Latinski kritički tekst preuzimamo od: Oscara von Gebhardta, *Acta martyrum selecta. Ausgewählte Märtyreracten und andere Urkunden aus der Verfolgungszeit der christlichen Kirche*, Berlin 1902., 162-165; zapravo zapis je istovjetan - uz sitne preinake - onome što ga je u XVII. st. objavio Theodericus Ruinart, *Acta primorum martyrum sincera et selecta, ex libris cum editis tum manu scriptis collecta, eruta vel emendata, notisque et observationibus illustrata...* Parisiis, excudebat Fr. Muguet, 1689., 432-435; Daniel Farlati, *Illyricum sacrum*, tom. VII, 488-489; u novije vrijeme: G.Barra, *Acta martyrum*, Torino 1945., 184-191; D. Ruiz-Bueno, *Actas de los martires*, Madrid 1962, 1024-1031 (s uporednim španjolskim prijevodom); H. Musurillo, *The Acts of the christian Martyrs*, Oxford 1972., 294-301 (s uporednim engleskim prijevodom); usp. također uvodne napomene str. XLIII-XLIV. Ruinartovu zbirku preveo je i na hrvatskom izdao pred oko dvjesta godina: Ivan Marević, *Dilla svetih mucsenikah nehimbena i izabrana s trudom i pomnjom O.P.Teodorika Ruinarta... a po Ivanu Marevichu, stolne pechuiske cerkve kanoniku svete bogoslovice naucitelju... na korist dubovnu svega Illiricskoga naroda iz latinskoga jezika na illiricski prinesbena i u tri dila razdilita*, u Osiku (Osijek) 1800. Na slovenskom jeziku objelodanio je Franc Ks. Lukman, *Martyres Christi. Trideset poročil o mučencih prvih stoletij z zgodovinskim okvirom*, Celje 1934, 202-205. Muka se sačuvala u analognoj verziji i na grčkom jeziku; objelodanjena je u: *Acta Sanctorum Martii*, Vol. III, Antuerpiae 1668, 23. Poredbu između nje i latinskog teksta usp. u M. Simonetti, nav. dj. (bilj. 4). Usp. prijevod Muke na srpski jezik: D. Glumac, *Sveti Irinej sremski* (= Pobožne knjige za narod, 53), Beograd 1933.; Justin Sp. Popović, *Žitija svetih*, Mart 26., Beograd 1973., 481-485.

Passio S. Irenaei, episcopi sirmiensis

I. Cum esset persecutio sub Diocletiano et Maximiano imperatoribus, quando diuersis agonibus concertantes Christiani, a tyrannis illata supplicia⁵ deuota deo mente suscipientes, praemiis se perpetuis participes efficiebant.² Quod et factum est circa famulum dei Irenaeum episcopum urbis Sirmiensium, cuius iam nunc uobis certamen pandam uictoriamque ostendam; qui pro modestia sua ingenita et timore¹⁰ diuino, cui operibus rectis inseruiebat, dignus nominis sui inuentus est.

II. Comprehensus itaque oblatus est Probo praesidi Pannoniae. Probus praeses dixit ad eum: Obtemperans praeceptis diuinis sacrificia diis. Irenaeus episcopus respondit: Qui diis et non deo sacrificat eradicabitur.² Probus praeses dixit: Clementissimi principes iusserunt aut sacrificare, aut tormentis succumbere debere. Irenaeus respondit: Mihi praeceptum est tormenta magis suscipere quam deum denegans daemoneis sacrificare.³ Probus praeses dixit: Aut sacrificia, aut faciam te torqueri. Irenaeus respondit: Gaudeo si feceris, ut domini mei passionibus particeps inueniar.⁴ Probus praeses iussit eum uexari. Cumque acerbissime uexaretur, dixit ad eum praeses: Quid dicis, Irenaeus? sacrificia. Irenaeus respondit: Sacrifico per bonam confessionem deo meo, cui semper sacrificauit.

III. Aduenientes uero parentes eius, uidentes eum torqueri precabantur eum. Hinc pueri pedes eius amplectentes dicebant: Miserere tui et nostri, pater; inde uxores lugentes uultum et aetatem eius precabantur.² Parentum uero omnium luctus et fletus erat super eum, domesticorum gemitus, uicinorum ululatus et lamentatio amicorum, qui omnes clamantes ad eum dicebant: Tenerae adolescentiae tuae miserere.³ Sed, ut dictum est, meliore cupiditate detentus, sententiam domini ante oculos habens, quae dixit: Si quis me negauerit coram hominibus, et ego negabo eum coram patre meo qui in caelis est: omnes ergo despiciens nulli eorum respondit. Festinabat enim ad supernae spem uocationis peruenire.⁴ Probus praeses dixit: Quid dicis? Flectere horum lacrymis ab insania tua et consulens adolescentiae tuae sacrificia. Irenaeus respondit: Consulo mihi in perpetuum, si non sacrificauero. Probus iussit eum recipi in custodiam carceris. Plurimis uero diebus ibidem clausus diuersis poenis est affectus.

IV. Quodam autem tempore media nocte, residente pro tribunali praeside Probo, introductus est iterum beatissimus martyr Irenaeus. Probus dixit ad eum: Iam sacrificia, Irenaeus, lucrans poenas. Irenaeus respondit: Fac quod iussum est, hoc a me non exspectes.³ Probus indignatus eum fustibus caedi

Muka svetog Ireneja, biskupa srijemskog

I. Kad je pod carevima Dioklecijanom i Maksimijanom nastao progon te su se kršćani različitim borbama hrvali, a kako su patnje koje im silnici nanošahu prihvaćali¹ bogougodne duše, bivali su dionicima vječitih nagrada.² Tako je bilo i sa slugom Božjim Irenejem, biskupom grada Sirmijskoga, čiji vam boj evo želim pripovjediti i pobjedu kazati. Sa svoje prirodene skromnosti i straha¹⁰ Božjeg, kojemu je pravim djelima služio, iskazao se dostojan svog imena.

II. Bio je dakle uhićen i priveden Probu, panonskom načelniku. Načelnik Probo mu reče: "Poslušaj božanske naredbe i žrtvuj bogovima." Biskup Irenej odgovori: "Tko žrtvuje bogovima, a ne Bogu, bit će istrijebljen."² Načelnik Probo reče: "Premilostivi glavari narediše da treba ili žrtvovati ili stradati u mukama". Irenej odvrati: "Meni je naloženo da radije podnesem muke nego da se odrečem Boga i žrtvujem zlodusima".³ Načelnik Probo reče: "Ili prinesi žrtvu ili ću te dati na muke." Irenej odgovori: "Radujem se ako to učiniš te budem dionikom patnja svoga Gospodina."⁴ Načelnik Probo naredi da se podvrgne mučenju. I dok su ga nemilo mučili, reče mu načelnik: "Što kažeš, Ireneju?... Prinesi žrtvu." Irenej odvrati: "I prinosisim žrtvu dobrim svjedočanstvom svojemu Bogu, kojem sam uvijek žrtve prinosisio."

III. Tada pristigoše roditelji; videći kako ga muče, stadoše ga zaklinjati: amo djeca obujmivši mu noge govorahu: "Smiluj se sebi i nama, oče!", a onamo udate žene molile ga ucviljene rad njegovja lica i mladosti.² Nad njim sve jedno žalovanje i plač roditelja, jecaj ukućana, zapomaganje susjeda i tuženje prijatelja; vapeći svi mu koliki govorahu: "Smiluj se svojoj mladahnoj dobi!"³ Ali, kako rekosmo, obuzet boljom željom, držeći pred očima riječ Gospodnju koja veli: "Ako me tko zaniječe pred ljudima, i ja ću zanijekati njega pred ocem svojim koji je na nebesima", on je njih sve gledao s visoka i nije ništa odgovarao. Hitio je dostići nadu višnjega poziva...⁴ Načelnik Probo reče: "Što kažeš? Okani se svoje ludosti na njihove suze; misli na mladost i prinesi žrtvu!" Irenej odgovori: "Ako je ne prinesem, tad mislim na se za vječnost!"⁵ Probo naredi da ga vrata u zatvor. I ondje su ga mnogo dana podvrgavali različitim kaznama.

IV. I jednom usred noći, kad je načelnik Probo sjedio za sudačkim stolom, opet mu je priveden blaženi mučenik Irenej.² Probo mu reče: "Žrtvuj već jednom, Ireneju, i riješi se muka!" Irenej odvrati: "Učini što ti je naloženo, a od mene tog ne očekuj!"³ Probo ojađen dade ga mlatiti batinama. Irenej odgovori: "Imam Boga kojega sam od rane dobi učio štovati: njemu se

praecepit. Irenaeus respondit: Deum habeo, quem a prima aetate colere didici: ipsum adoro, qui me confortat in omnibus, cui etiam et sacrifico; deos uero manu factos adorare non possum.⁴ Probus dixit: Lucrare mortem. Iam tibi sufficiant quae tolerasti tormenta. Irenaeus respondit: Lucror continuo mortem quando per eas quas mihi putas inferre poenas, quas ego non sentio, propter deum accipio uitam aeternam.⁵ Probus dixit: Vxorem habes? Irenaeus respondit: Non habeo. Probus dixit: Filios habes? Irenaeus respondit: Non habeo. Probus dixit: Parentes habes? Irenaeus respondit: Non habeo.⁶ Probus dixit: Et qui fuerunt illi qui praeterita flebant sessione? Irenaeus respondit: Praeceptum est domini mei Iesu Christi dicentis: Qui diligit patrem aut matrem aut uxorem aut filios aut fratres aut parentes super me, non est me dignus.⁷ Itaque ad deum in caelum adspiciens et ad eius promissiones intendens, omnia despiciens nullum parentem absque eo se nosse atque habere fatebatur.⁸ Probus dixit: Vel propter illos sacrifica. Irenaeus respondit: Filii mei deum habent quem et ego, qui potest illos saluare. Tu autem fac quod tibi praecceptum est.⁹ Probus dixit: Consule tibi, iuuenis. Immola, ut non te cruciatibus impendam. Irenaeus respondit: Fac quod uis. Iam nunc uidebis quantam mihi dominus Iesus Christus dabit tolerantiam aduersus tuas insidias.¹⁰ Probus dixit: Dabo in te sententiam. Irenaeus respondit: Gratulor si feceris.¹¹ Probus data sententia dixit: Irenaeum inobedientem praecceptis regulibus in fluuium praecipitari iubeo.¹² Irenaeus respondit: Multifarias minas tuas et tormenta plurima exspectabam, ut etiam post haec me ferro subiiceres. Tu autem nihil horum intulisti. Unde hoc facias oro, ut cognoscas quemadmodum Christiani propter fidem, quae est in deo, mortem contemnere consueuerunt.

V. Iratus itaque Probus super fiduciam beatissimi uiri, iussit eum etiam gladio percuti.² Sanctus uero dei martyr, tamquam secundam palmam accipiens, deo gratias agebat dicens: Tibi gratias ago, domine Iesu Christe, qui mihi per uarias poenas et tormenta donas tolerantiam et aeternae gloriae me participem efficere dignatus es.³ Et cum uenisset ad pontem qui uocatur Basentis, exspolians se uestimenta sua et extendens manus in caelum orauit dicens:⁴ Domine Iesu Christe, qui pro mundi salute pati dignatus es, pateant caeli tui, ut suscipiant angeli spiritum serui tui Irenaei, qui propter nomen tuum et plebem tuam productam de ecclesia tua catholica Sirmiensem haec patior.⁵ Te peto, tuamque deprecor misericordiam, ut et me suscipere et hos in fide tua confirmare digneris.⁶ Sic itaque percussus gladio a ministris proiectus est in fluuium Sauii.

VI. Martyrizatus est famulus dei sanctus Irenaeus episcopus ciuitatis Sirmiensem die VIII. idus Aprilis sub Diocletiano imperatore, agente Probo praeside, regnante domino nostro Iesu Christo; cui est gloria in saecula saeculorum, amen.

klanjam, i on me krijepi u svemu; njemu i prinosim žrtvu, a rukotvorenim se bogovima ne mogu klanjati."⁴ Probo reče: "Riješi se smrti. Nek ti je dosta muka što si ih podnio!" Irenej odvrati: "Smjesta iskupljujem smrt kada patnjama koje misliš da mi nanosiš, a ja ih ne osjećam, Boga radi stječem život vječni."⁵ Probo reče: "Imaš li ženu?" Irenej odgovori: "Nemam." Probo reče: "Imaš li djece?" Irenej odvrati: "Nemam." Probo reče: "Imaš li roditelje?" Irenej odgovori: "Nemam."⁶ Probo reče: "A tko su bili oni koji su na prošlom saslušanju plakali?" Irenej odvrati: "Nalog je moga gospodina Isusa Krista koji veli: 'Tko ljubi oca ili majku ili ženu ili djecu ili braću ili roditelje više nego mene, nije mene dostojan!'"⁷ Nato je, upirući pogled u nebo, k Bogu i njegovim obećanjima, i prezirući sve, tvrdio kako nema i ne zna drugog roditelja osim njega.⁸ Probo reče: "Prinesi žrtvu bar radi njih!" Irenej odgovori: "Moja djeca imaju istoga Boga kao i ja, koji ih može spasiti. A ti čini što ti je naredeno."⁹ Probo reče: "Mladiću, misli na sebe i žrtvuj da te ne predam mučenju." Irenej odvrati: "Čini što hoćeš. I umah ćeš vidjeti koliku će mi izdržljivost nasuprot tvojim zamkama dati gospodin Isus Krist."¹⁰ Probo reče: "Donijet ću presudu protiv tebe." Irenej odvrati: "Bit će mi drago ako to učiniš."¹¹ Izričući presudu Probo reče: "Budući da je nepokoran carskim nalogima, određujem da se Irenej strmoglavi u rijeku."¹² Irenej odgovori: "Očekivao sam premnoge i raznolike tvoje prijete i muke, i nakraju da ćeš me pogubiti mačem; a ništa mi od toga nisi nanio, pa te molim: učini to, da vidiš kako kršćani, radi vjere koja (im) je u Boga, znadu prezreti smrt."

V. Nato Probo, rasrden smjelošću preblaženog muža, dade ga smaknuti mačem.² A sveti bogomučenik, kao da prima i drugi vijenac, davao je hvale Bogu govoreći: "Zahvaljujem ti, Gospodine Isuse Kriste, što mi sred raznih muka i patnja daješ izdržljivost i što si se dostojao učiniti me dionikom vječne slave."³ I pošto stiže do mosta zvanog Basentskoga, svukavši haljine, šireći ruke k nebu molio je govoreći:⁴ "Gospodine Isuse Kriste, koji si se dostojao trpjeti za spasenje svijeta, neka se nebesa tvoja širom otvore te anđeli prime duh sluge tvojega Ireneja, koji ovo trpim poradi tvog imena i puka tvojeg što je nikao iz crkve tvoje katoličke u Sirmiju."⁵ Molim te i tvoje milosrđe zaklinjem da se dostojiš mene primiti a ove učvrstiti u vjeri tvojoj."

⁶ Tako su ga sluge nato pogubile mačem i bacile u rijeku Savu.

VI. Sluga Božji sveti Irenej, biskup grada sirmijskoga, postade mučenikom dne šestoga travnja, pod carem Dioklecijanom, za uprave načelnika Proba i kraljevanja Gospodina našega Isusa Krista, komu je slava u vijeke vjekova. Amen.

Uvodne napomene

Tamo od kritičkog izdanja Teoderika Ruinartha, *Acta primorum martyrum sincera et selecta*, Parisiis 1689, više se stručnjaka o povijesnoj vrijednosti Irenejeve Muke izjasnilo povoljno: spomenimo L. S. Le Nain de Tillemont-a, O. von Gebhardt-a, G. Barra, J. Zeillera, D. Ruiz Bueno-a, H. Musurillo-a i dr.³ U novije doba javlja se poneki osporavajući glas: npr. talijanski patrolog Manlio Simonetti misli da glavni, tj. središnji dio gornjeg zapisa (II-V), ne može - kako su mnogi pretpostavljali - biti zapisnik sudskog saslušanja kao takvog, nego je naknadni sastav, kakvi su poslije edikta o crkvenoj slobodi (313) naveliko cvali po kršćanskim općinama.⁴ To bi značilo da je nama neznani redaktor osnovne podatke o Irenejevu umorstvu zaodio u određeno književno ruho, tako da je danas pred nama naknadna liturgijsko teološka obradba⁵, a ne toliko materijalno vjeran zapis onoga što se na sudu stvarno reklo i zbililo. I prema tome valja razlikovati: s jedne strane, povijesni događaj u sebi, kao slijed određenih radnja (uhićenje, napose saslušanje u načelnika, smrtna osuda i smaknuće), o čemu nemamo izravnih podataka⁶; i s druge, sam čin sastava teksta koji je, nastavši iz određene crkvene pobude, sačuvan i došao do nas. Drugim riječima: ovdje se susrećemo s potonjim, s naknadnim zapisom, pa ćemo mu u nastavku - kao književnom, crkvenom i bogoštovnom spomeniku - posvetiti pozornost.

3 L.S. Le Nain de Tillemont, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des VI premiers siècles*, tom. V, 250-254, H. Quentin, *Les martyrologes historiques de Moyen - Âge*, Paris 1908., 175. 218. 482; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris 1918., 74-104; o Ireneju: 79-81; Mitar Dragutinac, Irenej Srijemski, u: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva (ured. A. Badurina), Zagreb 1979., 264; za O. von Gebhardt-a, G. Barra, D. Ruiz-Bueno i H. Musurillo-a vidi bilj. 2. Povoljno mišljenje o Muci u novije vrijeme iznosi: Vladislav Popović, *Blaženi Irinej, prvi episkop Sirmijuma*, u: *Sunčani sat*. Sr. Mitrovica 2, 1993/br. 3, 31-38, osobito 32.

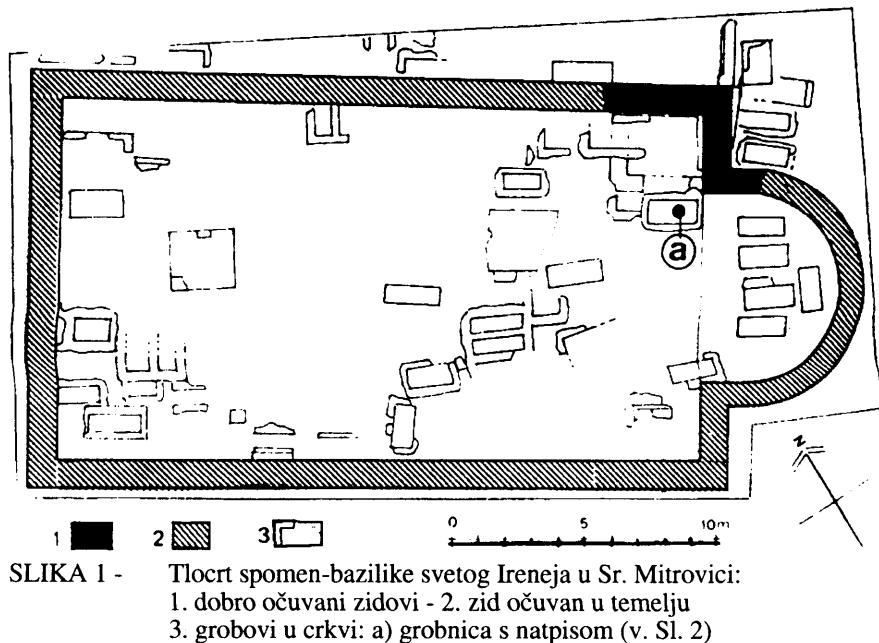
4 M. Simonetti, *Sugli Atti dei martiri della Pannonia*, u: *Studi agiografici, Roma 1955.*, 52-79; *A. Amore, Ireneo di Sirmio*, u: *Bibliotheca sanctorum*, vol. VII, Roma 1966, 899-900.

5 Pored latinske iz starine je došla do naših grčka verzija istog mučeništva, koja se u nizu pojedinosti slaže s latinskim izvodom. Za razliku od drugih (npr. L.S.N. de Tillemont), zbog nekih podudarnosti stilskog izraza, koje se mogu tumačiti jedino kao ovisnost latinske verzije od grčkoga (današnjeg) predloška a ne drukčije, M. Simonetti zaključuje da latinski proistječe "da un testo greco andato perduto": *nav. dj.* 65. A glede tog redaktora, nema potrebe zahtijevati da se služio jednom "più antica più attendibile redazione greca del martirio..."; on se naprosto koristio općim mjestima koja su onomad kolala po zajednicama: "ha utilizzato il vasto repertorio di luoghi comuni che ben presto si formò a beneficio di coloro che volessero esaltare qualche martire della fede senza disporre di notizie autentiche sulla sua passione": *nav. dj.* 73-75.

6 Po M. Simonettiju, *nav. dj.* 73, uža bi jezgra same povijesne zbilje bila "samo... da je mučeniku odrubljena glava te mu je tijelo bačeno u Savu, jer je vjerojatno misliti da su se pojedinosti o njegovoj smrti sačuvale u predanju sirmijske Crkve".

In basilica Domini nostri Erenei

O starodrevnom štovanju mučenika Ireneja srijemskog, osim pisanog predanja po kalendarima, martirologijima i drugim srodnim vrelima Istoka i Zapada, nepobitno svjedoči i zidana crkva koja mu je u gradu Sirmiju (danas Srijemska Mitrovica) bila podignuta u IV. stoljeću, a kojoj su prije dvadesetak godina pod zemljom otkriveni ostaci (Sl.1). Ljeti 1976, pri iskapanju u Sr. Mitrovici, izbio je na vidjelo latinski natpis (Sl. 2) koji govori o spomenu (memoria) što ga izvjesni Macedonije zajedno sa svojom gospođom (matrona) postavi "in basilica Domini nostri Erenei" - tj. u bazilici Gospodina našeg Ireneja.⁷ Naredne godine (1977) udružena francusko-jugoslavenska

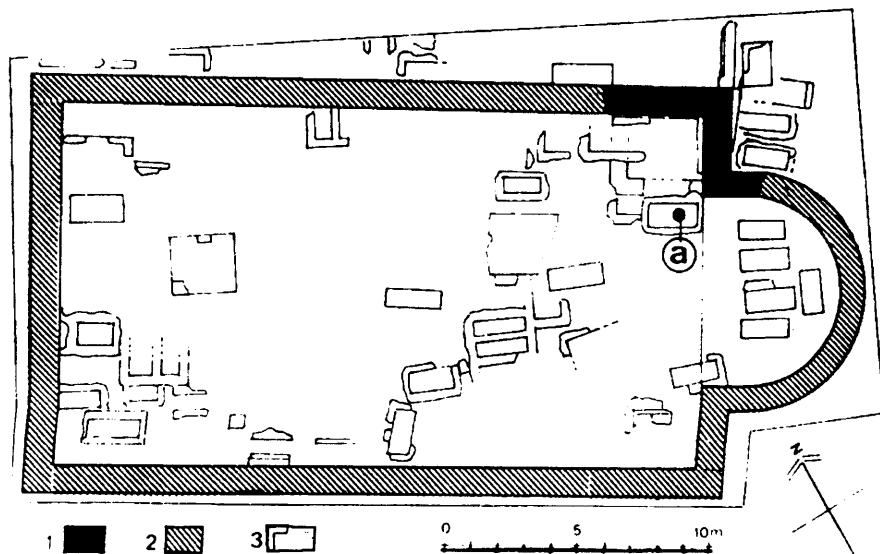

SLIKA 1 - Tlocrt spomen-bazilike svetog Ireneja u Sr. Mitrovici:
 1. dobro očuvani zidovi - 2. zid očuvan u temelju
 3. grobovi u crkvi: a) grobnica s natpisom (v. Sl. 2)

7 *U Srijemskoj Mitrovici pronađen grob svetog Ireneja* - pod tim naslovom, pozivajući se na izjavu dr. Vladislava Popovića, jednog od voditelja istraživanja, u nedjeljnoj smotri *Politika ekspres*, Beograd 11. IX. 1976., str. 14, objavio je Đuka Marić osnovnu vijest u *Glasi Koncila*, Katoličke dvotjedne novine, Zagreb, 24.X.1976., str. 1; Radomir Prica, *Irenejeva bazilika*, u: *Sremske novine* od 6.X.1976., str. 20; N.Duval, *Sirmium 'ville impériale' ou 'capitale'?*, u: *XXVI Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina*, Ravenna 1979., 83-84, gdje se donosi reprodukcija snimka pronađenog natpisa; M. Dragutinac-A.Šuljak, *Biskupska stolica svetog Andronika* u: *Glasi Koncila*, Zagreb, 16.VI.1985., Prilog *Đakovo 1*, str. 2; V. Popović, *nav.čl.* 1993. (v. bilj. 3), 35-37. Za prva četiri retka nema teškoća u čitanju: "U bazilici gospodina našeg Ereneja ovaj (= (H)A(N)C) spomen postavi Macedonije zajedno sa gospođom svojom Maametom, kćeri Zevenatovom"; u 5/6. retku moguća je inačica gospodina imena: Aamet, ako se uzme da su, iza VNA CVM, bile u akuzativu i imenica (MATRONAM) i posvojna zamjenica (SVAM); u tom slučaju slijedeća riječ morala je počinjati sa AAMET. - Kako bilo da bilo, za nas je važno utvrditi da je u Sirmiju u IV. st. postojala bazilika (martyrium) svetog Ireneja, u kojoj su vjernici iz raznih pobuda postavljali i spomen-natpise.

In basilica Domini nostri Erenei

O starodrevnom štovanju mučenika Ireneja srijemskog, osim pisanog predanja po kalendarima, martirologijima i drugim srodnim vrelima Istoka i Zapada, nepobitno svjedoči i zidana crkva koja mu je u gradu Sirmiju (danas Srijemska Mitrovica) bila podignuta u IV. stoljeću, a kojoj su prije dvadesetak godina pod zemljom otkriveni ostaci (Sl.1). Ljeti 1976, pri iskapanju u Sr. Mitrovici, izbio je na vidjelo latinski natpis (Sl. 2) koji govori o spomenu (memoria) što ga izvjesni Macedonije zajedno sa svojom gospođom (matrona) postavi "in basilica Domini nostri Erenei" - tj. u bazilici Gospodina našeg Ireneja.⁷ Naredne godine (1977) udružena francusko-jugoslavenska

SLIKA 1 - Tlocrt spomen-bazilike svetog Ireneja u Sr. Mitrovici:
 1. dobro očuvani zidovi - 2. zid očuvan u temelju
 3. grobovi u crkvi: a) grobnica s natpisom (v. Sl. 2)

⁷ "Srijemskoj Mitrovici pronađen grob svetog Ireneja" - pod tim naslovom, pozivajući se na radu dr. Vladislava Popovića, jednog od voditelja istraživanja, u nedjeljnoj smotri *Politika* (Beograd 11. IX. 1976., str. 14, objavio je Đuka Marić osnovnu vijest u *Glasi Srijema*. Katoličke dvotjedne novine, Zagreb, 24.X.1976., str. 1; Radomir Prica, *Irenejeva bazilika*, u: *Sremske novine* od 6.X.1976., str. 20; N.Duval, *Sirmium 'ville impériale' ou capitale?*, u: *XXVI Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina*, Ravenna 1979., 83-84, gdje se donosi reprodukcija snimka pronađenog natpisa; M. Dragutinac-A.Šuljak, *Biskupka stolica svetog Andronika u: Glas Koncila*, Zagreb, 16.VI.1985., Prilog *Dakovo* 1, str. 2; Popović, *nav.čl.* 1993. (v. bilj. 3), 35-37. Za prva četiri retka nema teškoća u čitanju: "U bazilici gospodina našeg Ereneja ovaj (= (H)A(N)C) spomen postavi Macedonije zajedno sa gospođom svojom Maametom, kćeri Zevenatovom"; u 5/6. retku moguća je inačica gospodina imena: Aamet, ako se uzme da su, iza VNA CVM, bile u akuzativu i imenica MATRONAM) i posvojna zamjenica (SVAM); u tom slučaju slijedeća riječ morala je počinjati sa AAMET. - Kako bilo da bilo, za nas je važno utvrditi da je u Sirmiju u IV. st. postojala bazilika (martyrium) svetog Ireneja, u kojoj su vjernici iz raznih pobuda postavljali i spomen-natpise.

SLIKA 2 - Natpis pronaden u spomen-bazilici svetog Ireneja u Sr. Mitrovici.
Dobro se čita:

1	IN BASILICA DOMINI N
	OSTRI ERENEI AC MEM
	ORIAM POSVIT MACED
	ONIVS VNA CVM M
5	ATRONAM SVAM A
	AMMETE ZEVENATI

ekipa pronašla je i temelje i više elemenata same crkve, koja svojom uporabom upućuje navlastito na sredinu i drugu polovicu IV. stoljeća⁸. Slična crkva u čast sv. Ireneja pronađena je ranije s druge obale Save, na području današnje Mačvanske Mitrovice⁹.

Možemo, dakle, pretpostaviti da je gornji zapis Muke (*Passio*), koji se predanjem sačuvao, napisan za takve crkve i da se u njima višeput čitao,

8 O tim istraživanjima kratka vijest: N. Duval, *Les fouilles de 1977 à Sirmium (Yugoslavie) sur l'emplacement de la basilique consacrée à S. Irénée*, u: *Bulletin de la Société nationale des antiquaires de France*, Paris 1977, 139-141; usp. Isti, *nav. čl.* u bilj. 7. Od tih se godina najavljuje zbornik *Sirmium*, sv. IX (trebalo da izide 1980.), ali se još nije pojavio. U tom se zborniku najavljuje i novo izdanje Irenejeve Muke (*Passio*) kao rad F. Dolbeau-a: usp. N. Duval, *nav. čl.* 1979, 80 n. 50.

9 O tome: J. Guyon, *Recherches archéologiques à Sirmium*, u: *Mélanges del l'École française de Rome. Antiquité*, 86, 1974, 629-632; usp. također N. Duval, *nav. čl.* 1979, 84-85.

napose na obljetnicu svečeva mučeništva (dies natalis)¹⁰. Nastao je prema tome u IV. st.

U ovoj raspravi nije nam nakana ulaziti dublje u strogo povijesna pitanja, utvrđujući činjenice materijalne povijesne zbilje.¹¹ To prepuštamo povjesničarima. Radije se pitamo: iz kojih je pobuda dotične crkvene zajednice nastao ovakav zapis? Što je autora ('ja') uopće potaklo da piše, i što je o glavnom junaku onima za koje je pisao ('vi') htio poručiti? Kakav se ljudski, pastirski i svetački lik zrcali u opisu mlada biskupa Ireneja? Prije nego odgovorimo na ta i slična pitanja, korisno je nešto reći o Muci kao književnom i bogoslovnom sastavu.

I. Muka kao književni i bogoslovni sastav

Irenejeva Muka predstavlja nam se kao klasična *Passio*, tj. zapis kršćanske ruke koja u optuženom, suđenom i nakraju smaknutom vjerniku, od početka do kraja, s neprikritom simpatijom gleda hrabra Kristova svjedoka

¹⁰ Takav je običaj posvjedočen osobito u crkvama po Africi, Galiji, Hispaniji, u Milanu i drugdje: za afričke krajeve najrječitiji je svjedok sv. Augustin, koji se u svojim govorima višeput osvrće na pročitane mučeničke zapise (Acta martyrum): usp. B. de Gaiffier, *La lecture des Actes des Martyrs dans la prière liturgique en Occident. A propos du Passionaire hispanique*, u: *Analecta Bollandiana* 72, 1954, 134-166; C. Lambot, *Les sermons de S. Augustin pour les fêtes des martyrs*, u: *Analecta Bollandiana* 67, 1949, 249-266. - Može se ukazati na završnu klauzulu Irenejeve Muke, koja pri dataciji mučeničkove smrti u auličkom tonu, nakon spomena Careva (Dioklecijan) i pokrajinskog načelnika (Probo), imenuje i Isusa Krista, za čime slijedi uobičajena mala doksologija: "... cui est gloria in saecula saeculorum". Znatno je jasniji liturgijski ambijent u srodnoj te vremenski i krajevno bliskoj Muci sv. Poliona, čitača cibalskoga (dan. Vinkovci) - *Passio S. Pollionis et aliorum martyrum*: pošto je prethodno spomenuta Polionova časna muka (eius venerabilem passionem) malo se niže nastavlja: "...quam hodie cum gaudio celebrantes, deprecamur divinam potentiam, ut nos eorum meritis participes esse concedere dignetur..." što malo dalje završava slično kao u mnogim bogoslužnim formulama: "...regnante domino nostro Iesu Christo in saecula saeculorum. Amen", tj. "... dok danas (tu muku) s radošću *slavimo*, molimo Božju moć da nas učini dostojnima mučeničkih zasluga... za kraljevanja gospodina našeg Isusa Krista, u vijeke vjekova. Amen": usp. *Passio S. Pollionis*, u Th. Ruinart, *nav. dj.* (bilj. 2), Parisiis 1689., 437; D. Ruiz-Bueno, *Actas de los martires*, Madrid 1951, 1050.

¹¹ Propašću Sirmija u drugoj polovici VI. stoljeća (582) rimsko se stanovništvo, zajedno s kršćanima, koliko je stiglo, odselilo. Ovi potonji su sa sobom vjerojatno ponijeli svete moći časnih sirmijskih mučenika, jer im nakon tog vremena zatječemo štovanje u najuglednijim gradovima Carstva, kao što su Carigrad, Solun i sam Rim. Time se tumači razlog širenja i očuvanja dotičnih mučeničkih zapisa, kao što je slučaj s Irenejevima: usp. N. Duval, *nav. čl.* 1979, 56-59; evo njegove procjene o kultu sirmijskih mučenika diljem Carstva: "Notons seulement la très grande diffusion des principaux cultes martyrologiques nés à Sirmium, en Illyricum et en Orient plus particulièrement (Iréné, Démétrius), mais parfois au-delà (Anastase, Quatre Couronnés, peut-être Synéros). Le rôle de capitale régionale de Sirmium et, après les invasions, les transferts de ces reliques insignes soit à Salonique et Constantinople, soit en Italie, suffisent à expliquer un rayonnement exceptionnel pour des martyrs locaux que rien, en apparence, n'appelait à une telle célébrité. L'autre caractéristique rare est que trois au moins de ces cultes peuvent être localisés grâce aux découvertes épigraphiques et archéologiques. En Illyricum seule Salone a ce privilège." Usp. *nav. čl.* 81.

- mučenika (martyr). Ova je Muka složena trijezno, bez uplitanja neobičnih i čudesnih crta, što joj daje osobit kolorit i draž.¹²

Kao književna cjelina, u obliku kako je od T. Ruinarta dalje izdavači prenose, jasno se dijeli u tri dijela:

A. Uvodna piščeva napomena (= I)

B. Opis saslušanja pred sucem, osuda na smrt i smaknuće (= II-V. glavnina teksta),

C. Zaključna napomena (= VI).

Ma što se mislilo o odsjeku B, prvi (A) i zadnji stavak (C) očividno potječu od naknadnih sastavljača. Njima je konačni redaktor uokvirio središnji tekst. Potrebno je stoga najprije nešto o njima kazati.

1. Proslav

Radi jasnije analize ispisat ćemo ga po sastavnim dijelovima:

- I. a) Kad je pod carevima Dioklecijanom i Maksimilijanom nastao progon,
- b) te su se kršćani različitim borbama hrvali,
- c) budući da su patnje koje im silnici nanošahu prihvaćali boguodane duše,
- d) bivali su dionicima vječitih nagrada.
- e) Tako je bilo i sa slugom Božjim Irenejem, biskupom grada sirmijskoga,
- f) čiji vam boj evo želim pripovjediti i pobjedu kazati.
- g) Sa svoje prirodene skromnosti
- h) i straha Božjeg, kojemu je pravim djelima služio,
- i) iskazao se dostojan svog imena.

Kada se latio pera, autoru je osnovna svrha bila: u kontekstu progona pod Dioklecijanom i Maksimijanom (početkom IV. stoljeća), među tolikim borbama što su ih kršćanski vjernici vodili s ljutim protivnicima (a-b), prikazati okršaj (certamen) i nakraju junačku pobjedu (victoria - f) mladog sirmijskog biskupa. Želja mu je kroz boj osvijetliti mučenikov lik, orisati mu svojevrsan duhovni portret: čime se i kako iskazao 'slugom Božjim' (famulus

¹² Starokršćanska književna vrsta o djelima, osobito smrti, mučenika (*Acta ili Gesta Martyrum*), obično se dijeli trojako: 1. povijesne muke (*Passiones historicae*), 2. panegiričke i 3. umjetne (artificijalne) muke. Druga podvrsta redovito je zaodjeta u govorničko (retorsko) ruho, a treća naginje epskom pobudnom štivu, koje ponekad liči suvremenim romanima ili novelama. Prva se opet dijeli u dvije skupine:

a) *Acta iudicialia* - prijepisi službenih sudskih državnih zapisa, saslušanja i suđenja; i to bi u strogom smislu bila *Acta (ili Gesta) martyrum*; b) *Passiones* ili *martyria* - to su opisi mučeničkih prizora sastavljeni od svjedoka ili suvremenika, s izrazitom crtom poštovanja, nekad i udivljenja pred mučeničkim svjedočanstvom. Irenejeva muka ide u ovaj potonji tip. O tome: H. Delehaye, *Les passions des martyrs et les genres littéraires*, Bruxelles 1921.; T.J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, I. svezak, *Patrologija od početka do sv. Ireneja*, Zagreb 1976., 203-223.

Dei-e). Zapis je, dakle, nastao na relaciji odluke piščeva 'ja' (usp. pandam/os-tendam: pripovjedit ću/kazat ću - f) i očekivanja određenog vjerničkog skupa (vi: vobis - f), kojemu je u početku Muka bila namijenjena. Prema rečenome, u tom skupu valja u prvom redu vidjeti onovremenu crkvenu zajednicu u Sirmiju, koja je svoga rad Kristove vjere ubijenog pastira častila, koja mu je u gradu podigla spomen-crkvu (martyrium) i koja se ondje u određene dane na slavlje okupljala¹³. Svojim naravnim darovima, poglavito skromnošću (g), i stilom življenja (h), a pogotovu junačkom borbom i žrtvom života nakraju, iskazao se na visini svog imena: posvjedočio je da jest ono što mu ime kaže - Irenej, čovjek mira (grč. *Eirenaios* = miran, muž mira: usp. i).

2. Zaglavak

Simetrično proslavu, nalazimo na kraju epilog, kojim Muka svršava. Lakonskim tonom daje misliti da je po srijedi navod iz nekog starijeg ljetopisa mjesne Crkve. Slijedeći latinski izvornik, evo kako nam se predstavlja po dijelovima:

VI. a) Postade mučenik

b) sluga Božji sveti Irenej, biskup grada sirmijskoga,

c) dne šestoga travnja,

d) pod carem Dioklecijanom,

e) za uprave načelnika Proba

f) i (za) kraljevanja Gospodina našeg Isusa Krista:

g) komu je slava u vijeke vjekova. Amen.

a) *Martyrizatus est*

Tako emfatički počinje. Mećući predikat anaforički na početak i čuvajući nepreveden grčki (denominativni) glagol *martyrizare*, pisac podvlači kako je ono što je proslavom najavio - tj. odlučan okršaj (certamen) i pobjeda (victoria - I f) - djelom ispunjeno. Irenej je postao *martyr* - kršćanski svjedok do krvi, po cijenu tjelesnog života, s naglaskom ne toliko na patničkoj strani, na mučenosti (kako može nekom sugerirati naš slavenski izraz 'mučenik'), nego na premoći duha, na slobodnu i dobru svjedočenju (II, 4: bona confessio). Za kršćansku starinu mučenici su u prvom redu to: nenasilni, skromni, a postojani i zadivljujući Božji svjedoci; oni su moćni objavitelji njegove snage.

b) *Tri apozicije*

Za gornjom tvrdnjom uz junakovo ime složene su tri apozicije, svaka sa svojim vrijednosnim nabojem. Prve su dvije teologalne, dočaravaju pastirev odnošaj s Bogom: on je 'sluga Božji' (famulus Dei - b; usp. I e) i 'svet' (sanctus: VI b); a treća je eklezijalna, označuje mu položaj u Crkvi: on

13 Usp.gore bilj.10.

je 'biskup' sirmijskog grada (episcopus: VI b). Možemo misliti kako je svaka od njih, odjekujući na sastanku, u srcu slušatelja budila odjek i s njima određen asocijativan ugođaj, već prema stavu pojedinih članova kršćanske zajednice.

c) *Nadnevak smrti*

Za tom osnovnom tvrdnjom dolazi štura kalendarska naznaka: "osmog dana uoči aprilskih ida" (c) - tako po rimskom, ili po našem računu: 6. travnja. No, u tom podatku rukopisi nisu jedinstveni: jedni tako, a drugi drugačije (kao npr. Rimski martirologij: 25. ožujka). I dok se ne nađe jasniji epigrafski dokaz, bit će teško odlučiti se za jednu ili drugu inačicu. Istočne Crkve slave mu spomen 23. kolovoza¹⁴. Nije naznačena godina: obično se navodi 304.¹⁵

d) *Zaključna doksologija*

Vremenska se datacija u nastavku, ne bez svečanog tona, poblize određuje trostupnim klimaksom, idući od daljega (car Dioklecijan - d) preko bližega (načelnik Probo - e) do piscu i slušateljima intimno najbližeg i suvereno najmoćnijeg (Isusa Krista - f), čiju veličinu i neospornu vlast na kraju podvlači tradicionalna doksologija: "komu je slava u vijekove vjekova", na što bi zajednica okupljenih vjernika odobravajući odgovorila: "Amen." (g). Kako smo sprijeda ovlaš spomenuli, takav završetak daje pravo misliti da je zapis, otkad je poprimio ovu redakciju, služio bogoslužnoj namjeni¹⁶. Uzimao se i čitao sabranoj skupštini kršćanskog puka, da mu pomogne dočarati mučenikov lik i u njemu razabrati Kristove crte i djelo, radi čega se ovomu, a po njemu skupno Bogu (Ocu) odavala slava.

II. Irenejevo 'dobro svjedočanstvo' na sudu i smrti

Ako pitamo: čime je Irenej napose proslavio Krista i Boga, te ga je crkvena zajednica počela sustavno častiti? - odgovorit ćemo: povrh onoga što je već istaknuto u uvodu (A), tj. skromnošću koja mu bijaše prirodna (I g) i strahom Božjim kojim je Bogu služio (I h) te je doslovce i po imenu i po djelima bio čovjek (Božjega) mira (I i), Irenej je Gospodina uzorito proslavio sjajnim svjedočenjem u trpljenju i smrti. Piscu, i onima koji su od njegov zapis naručili, nije to bilo dosta - mogli im se činiti preopćenito; željeli

¹⁴ Usp. T. Ruinart, *nav.dj.* (bilj. 2), 432 (Admonitio); J.St. Popović, *nav.dj.* (bilj. 2) 1973., 481 n.1.

¹⁵ Tako već T. Ruinart, *nav.dj.* 1689., 432; usp. A. Amore, *Ireneo*, u: *Bibliotheca Sanctorum*, Vol. VIII, Roma 1966., 899-900. Po A. Mócsy, *Pannonia* (XI 3b), *Die Christenverfolgung und die Märtyrer*, u: Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Supplementum IX (1962) 751: poziva se na T. Nagy, *A pannontai kereszténység története* (Dissert. Pannon. II, 12). Budapest 1939, 56, Irenej bi bio mučen u proljeće godine 303., nedugo poslije edikta od 23. II. 303.

¹⁶ Usp. gore bilj.10, napose navod iz srodne Polionove Muke - *Passio S. Pollionis*: U njoj je liturgijska namjena dosta jasna; ovdje, u Irenejevoj Muci, iz šturih podataka zaključka, ne da se o izvornoj namjeni teksta reći nešto preciznije.

su potanje osvijetliti način i stil kako je Irenej stigao do mučeništva. Stoga muka, korak po korak, bilježi crte i vrednote do kojih je piscu i matičnoj zajednici osobito stalo. Poblize su izložene u središnjem dijelu sastava (B - stavci II-V); izdavači za T. Ruinartom obično ih dijele, razlikujući do četiri više-manje zaokružena prizora svojevrsnoga dramskog scenarija:

1. *prizor* - Irenej na prvom suočenju s Probom (= II),
2. *prizor* - Irenej izložen pritisku ucvljene rodbine (= III),
3. *prizor* - zaključno noćno saslušanje (= IV),

4. *prizor* - Irenejevi posljednji trenuci i smrt (= V). U svim prevladava dijaloška, upravo dijalektična dinamika, koja - što se bogoslovne poruke tiče - u prva tri prizora dostiže vrhunac u proglasu pojedinih biblijskih riječi i u popratnoj piščevoj ocjeni, a u zadnjemu napose u pregnantnoj molitvi osuđenog biskupa. U tim se momentima krije osebujna težina i pouka teksta, kao da je Muka složena s ciljem da pri njezinu čitanju slušateljstvo čuje upravo te naglaske.

1. Irenej na prvom suočenju s Probom (= II)

Kazivanje Muke u užem smislu počinje pasivima: "comprehensus... oblatatus est" - bio je uhićen i prikazan. Kršćansko uho, vično evandeoskom navještaju, spontano je u tom načinu govora nazrijevalo Isusovu sudbinu na kraju, jer je i on bio uhićen (comprehensus), štoviše prikazan, prinesen, upravo (oblatatus) žrtvovan. Da je pisac ciljao na dojmove te vrste, po našem sudu, dokazuje i gustoća žrtvenog glagola *sacrificare*, koji doslovce nailazi u svakom Probovu nutkanju (tri puta kao imperataiv: II, 1.3.4, i jednom u dilemi: "aut sacrificare aut tormentis succumbere" - II, 2) i, komplementarno, u biskupovim odgovorima: izričito u II, 1.2.4 a implicitno u II, 3, jer "biti dionikom patnja moga Gospodina" ne može u kršćana značiti drugo no: s Kristom Gospodinom postati žrtvom. Tolika tematska učestalost očituje kako je onovremena kršćanska duhovnost bila proniknuta žrtvenim stavom: biti kršćanin značilo je biti s Kristom prikazan Bogu, a to je bivalo djelom u svakodnevnom hodu za Kristom, a zbito i uzorito u dragovoljnom mučeničkom svjedočenju, uključujući smrt. Obojica se, dakle, u jednom slažu, i sudac rimski i okrivljeni biskup: da je žrtvovanje važno; dijametralno se razlikuju ciljno: čemu i komu žrtvovati? Dok državni službenik brani postojeći, politički i državno-religijski, establishment, koji se zaoštravao u štovanju državnih božanstava i obožavanju vladajućeg Cara, kršćani su dosljedno branili monoteističko načelo Božjeg primata. Možda je zato, već pri prvom Irenejevu uzvratu (II, 1), pisac istaknuo klasični navod iz Starog zavjeta: "Tko žrtvuje (krivim) bogovima, a ne Bogu (pravomu) bit će iskorijenjen". (Izl 22,20) U ušima sabranog puka onih vremena ta je riječ morala biti općepoznata kao Božji zahtjev i bez posebnog naglašavanja; zato se ovdje tako i navodi: kroz nju, dakle, ne govori tek Irenejeva opcija ili teza,

nego Božji nalog s apodiktičnom sankcijom, što su ondašnji pastiri morali opetovano narodu ponavljati.¹⁷

No, pri ovom Irenejevu stavu (II, 1) još smo na razini starozavjetnog monoteizma: njega su kršćani cjelovito preuzeli od židovske zajednice, ali su ga - idući za Kristom - u žrtvenom pogledu nadilazili. Što naime znači: (pravom) Bogu kršćanski žrtvovati? To pokazuju sljedeći odgovori, napose dva zadnja.

Pošto je na daljnju prijetnju (II, 2) Irenejev uzvrat samo radikalniji, ali u biti još u logici prethodnog stava: radije biti mučen do smrti nego se odreći Boga, u nastavku odgovori odišu novozavjetnom mistikom supatnje s Kristom. Riječi naime: "Radujem se ako to učiniš (tj. ako me predaš mukama): bit ću dionikom patnja svoga Gospodina" (II, 3) iskazuju uzorno kršćansko stanovište, veoma srodno Pavlovu iz Kol 1,24: "Radujem se sada dok trpim... i u svome tijelu dopunjam što nedostaje mukama Kristovim" (usp. također 2 Kor 12, 9-10; 1 Pt 3,13). Ta duhovnost patničkog općenja s Kristom (communio, kôinonia) u zadnjem odgovoru uvire u teologalno vrednovanje mučeništva kao žrtve Bogu svome, kako izrijeком veli, "per bonam confessionem" - po dobru priznanju, svjedočanstvu, po javno potvrđenom životnom stavu bez obzira na cijenu. I taj se izričaj (II, 4) čini nadahnut Pavlovim epistolarijem, napose 1 Tim 6, 11-13. Irenej se ponaša i odgovara kao da u svojim dubinama sluša Božji glas koji mu, kao nekoć ono Apostolu Timoteju, nalaže: "Božji čovječe, bij dobar boj (certamen) vjere, domogni se vječnog života na koji si pozvan, za što si dao dobro svjedočanstvo (lat. bona confessio) pred mnogim svjedocima! To ti nalažem pred Bogom koji sve oživljuje i pred Kristom Isusom koji je pod Poncijem Pilatom posvjedočio dobro svjedočanstvo (lat. bonam confessionem)!.." (1 Tim 6,11-13) Ne možemo se oteti dojmu da su piscu, dok je risao duhovni lik biskupa mučenika, u duši navirale upravo te Apostolove riječi.

Zaključujući analizu smijemo kazati: Irenejev lik vjerno odrazuje Isusov u sličnoj tjeskobi; za svojim Učiteljem i smjieran se učenik, na službenom mjestu pred rimskim upravnikom, javno i odlučno opredjeljuje za Boga; posvjedočuje time ne samo unutarnju suglasnost, nego i radost što može trpjeti združen s Kristom i dragovoljnost kojom nemilu patnju prihvaća kao

17 Pozivanje na isto mjesto iz Izl 22,20 nalazimo u još dvije panonske Muke: u Polionovoj i u Kvirinovoj; u prvoj dolazi u ovoj verziji: "Quia scriptum est: Sacrificans daemioniis et non Deo eradicabitur..." (*Passio S. Pollionis et aliorum Martyrum*, in: Th. Ruinart, *Acta martyrum sincera etc.*, Parisii 1689., p. 437), a u drugoj ovako: "...quia scriptum est: Omnes dii gentium daemonia (cfr. Ps 95,5), et: Qui sacrificant diis eradicabuntur..." (*Passio S. Quirini Sisciensis*, in: D.Farlati, *Illyricum sacrum*, tom. V, pag. 321a). Dotični redaktori navode mjesto po pamćenju i nekom drugom prijevodu od Vulgate, u kojoj ono glasi: "Qui immolat diis, occidetur, praeterquam Domino soli" (Ex 22,20). - Navod nalazimo još u nekim mukama: npr. *Passio Ss. Montani et Lucii* XIV, 1, in: O. von Gebhardt, *Acta martyrum selecta*, Berlin 1902., 154; *Acta Phileae et Thmuis* (Redact. lat.): cfr. Victor Saxer, *Bible et Hagiographie. Textes et thèmes bibliques dans les Actes des martyrs authentiques des premiers siècles*, Ed. Peter Lang, Berne - Francofort s. Main - New York 1986., 140 (cfr. 206).

žrtvu svomemu Bogu. Biti 'martyr', dakle, znači biti svjedok dobra svjedočanstva na Isusov način; znači biti dobrovoljna žrtva Bogu kao i on.

Ovdje se, u pozitivnom odrazu, vidi kako su ranokršćanski teolozi shvaćali unutarnji (Božji) zahtjev koji se krije u riječi Mojsijeva zakona: "Tko žrtvuje (krivim) bogovima, a ne Bogu (pravomu), bit će iskorijenjen" (Izl 22,20; usp. II, 1). Pored zabrane žrtvovanja kumirima taj je propis nalagao istinsko žrtvovanje Bogu¹⁸, a to nije nešto izvanjsko, nego eminentno unutarnje, tj. darivanje svega sebe Bogu i njegovoj časti, i po cijenu najvišeg blaganja, samog ovozemnog života.

2. Irenej pod pritiskom uciviljene rodbine (= III)

U nastavku se suočenje u četiri oka dramski proširuje: na pozornicu odjednom stupaju uzbuđeni, rastuženi, uspaničeni biskupovi najbliži: djeca mu i roditelji, udate žene, ukućani, susjedi i znanci; zapisnik ih crta kako vape i zapomažu želeći Ireneja odvratiti od zauzetog stava. Voljeli bi da im se vrati netaknut. Po ocjeni piščevoj, time mu prave zasjedu: u njima je nešto od Petra kad pokušava Isusa odvratiti od žrtve i križa, ne sluteći da time postaje saveznik protivnikov te ga Isus naziva "sotonom" (usp. Mk 8,31-33; Mt 16,22-23). Izložen emotivno silovitu pritisku najdražih, Irenejev portret zrcali se napose u ovim potezima:

III. 3 a) Ali kako rekosmo, obuzet boljom željom,

b) držeći pred očima riječ Gospodnju koja veli: "Ako me tko zanijeće pred ljudima, i ja ću zanijekati njega pred ocem svojim koji je na nebesima",

c) on je njih sve gledao s visoka

d) i ništa nije odgovarao:

e) htio je dostići nadu višnjega poziva.

Pored pojavne, fenomenske strane, ti momenti ne gube iz vida dubinsku vjernikovu sferu: na udruženo navaljivanje dragih osoba, na njihov plač i uzdisaje, Irenej šuti - "ništa nije odgovarao" (d). To vanjsko držanje, po autoru, izvire iz unutarnjih uporišta: kao Isus kad na sudu šuti (usp. Mk 14,61; Mt 26,63; Dj 8,32; Mk 15,4-5; Mt 27,12-14), i Irenej je superioran; na ljude oko sebe gleda s visoka (c)¹⁹; Izravno je pod utjecajem Gospodnje riječi o pravnom svjedočenju Kristu u prilog (usp. Mt 10,33 - b); intimno ga obuzima 'bolja želja' (a), iz koje "hiti da dostigne nadu višnjega poziva" (e).

18 Da je taj zahtjev doživljavao doista kao nalog, potvrđuju riječi: "Mihi praeceptum est..." - "Meni je naloženo..." (II,2). Po srijedi je teološki pasiv: izričaj je formalno u pasivu, ali zapravo kazuje aktivnu Božju angažiranost, njegovo zahtjevno uključivanje u tokove ljudske sudbine. Zapis ističe kako se Irenej doživljavao kao čovjek u službi, podložan Božjem traženju, i odlučivao se na slušanje. Bio je vjernik 'posluha Bogu' (usp. posluh vjere: Rim 1,5; 16,26). Niže se poziva na nalog Isusa Krista koji ga obvezuje (IV,6).

19 Glagol 'despicio' može značiti, pored gledati s visoka, također podcjenjivati, prezirati. Nije isključeno da ga treba shvatiti i oštrije: usp. niže IV, 7: "...omnia despiciens..." - "prezirajući sve..."

Ovaj dio Muke pregnantno je teološko tumačenje unutarnjeg opredjeljenja mlada biskupa: bio je u naponu mladenačke snage, po svoj prilici u braku, jer se spominju djeca, a među ženama bila je vjerojatno i supruga; pred njim je još nedoživljen ljudski vijek, a u savjesti nemala odgovornost za svoje najbliže. Ma koliko ga ti pritisci razdirali, on se neopozivo još jednom odlučuje za Krista i javno svjedoči njemu u prilog. Srce je biskupu zagledano u tom smjeru: žuri mu se dostići što je Gospodin obećao vjernima (usp. Lk 12,8-9; Mt 10,32-33); podstrek da izdrži daje mu nada (e). Neosporno, i ova potonja crta profila odaje Pavlovo nadahnuće: "Što je za mnom zaboravljam, za onim što je preda mnom prežem, k cilju hitim, k nagradi višnjega poziva Božjeg u Kristu Isusu" (Fil 3,13-14; usp. Ef 1,18; 4,4). Irenej živi tom duhovnošću.

Nasuprot četiri odgovora u prednjem prizoru (II), u ovom biskup progovara tek jednom; na opetovano nutkanje sučevo, njegov je odgovor lapidaran: "Istom ako ne žrtvujem, rješavam dobro (svoju) vječnost" (III,4). Njegov je duhovni život protegnut u onostrano.

I zato, dok slušamo završnu napomenu kako ga vraćaju opet u zatvor, zajedno s negdašnjom Crkvom promatramo ga gdje ide netremice zagledan u vječno (III,5).

3. Zaključno noćno saslušanje (= IV)

Irenej u zatvoru, podvrgnut opetovanim mukama, zagledan je - kako rekosmo - u onostrano; a njegov je sudac-suparnik u nemiru, jer ne vidi kako bi pastira skršio. Pošto je niz raznovrsna mučenja iscrpio, odlučuje se za konačan obračun.

Daje ga dozvati u gluho doba noći (IV, 1) i najprije kuša milom (IV, 2), a kad to ne pomaže, grubom silom, batinanjem (IV, 3), a kad ne ide ni tako, pokušava da ga slomi najosobnijim emocijama, obiteljskim i roditeljskim (IV, 4-8); na kraju grozi se smrtnom osudom (IV, 10-11). Nasuprot tim udarima, biskupovi uzvratu, iako iznutra nisu koherentni kao raniji, dobro odražuju najdublje vjerske stavove svetog Ireneja pred smrt. Možemo ih kratko razmotriti kako u Muci nailaze.

a) Pogađanja nema (IV, 2)

Na opetovano nutkanje da žrtvuje već jednom, Irenej kaže Probu nek samo vrši svoju dužnost, a od njega u tome nema što očekivati (IV, 2). Pogađanja nema.

b) Stav prema Bogu (Fides quae est in Deo: usp. IV, 12)

Budući da je sljedeći odgovor, kao ustuk batinama, značajniji, jer baca nova svjetla na biskupovo vjersko osvjedočenje, ispisat ćemo ga po dijelovima:

- IV, 3 a) Imam Boga kojeg sam od rane dobi učio štovati;
b) njemu se klanjam,
c) i on me krijepi u svemu;
d) njemu i prinosim žrtvu,
e) a rukotvorenim se bogovima ne mogu klanjati.

Iskaz je, kako vidimo, izravno u funkciji biskupova monoteizma: priznaje (jednoga) Boga (a-d), kategorički otklanjajući rukotvorene idole (e). Za nas su zanimljiva još dva podatka: prvi kaže da je kršćanski vjernik od najranije mladosti, što bi značilo da je rođen u obitelji gdje su stariji već bili kršćani; ako se uzme da mu je tad bilo oko trideset godina, značilo bi da je kršćanska zajednica u Srijemu postojala već u drugoj polovici II. stoljeća²⁰; i drugi, da Bogu, kojeg priznaje, Irenej izrijekom (tematski) iskazuje: štovanje (cultus: usp. a), poklon (adoratio: b) i žrtvu (sacrificium: d). Ako se za tu izjavu može reći da reproducira točke službene kateheze onog vremena, tvrdnja da ga "Bog krijepi u svemu" (ç) odraz je većma osobnog svjedočanstva i iskustva, iako je i ta tema duboko ukorijenjena u starozavjetnoj i kršćanskoj predaji (usp. Ps 30/31, 4; 42/43, 2; 27/28, 8; Iz 25,4; 49,5; Fil 4,13; 2 Kor 12,10). Ta se izjava povezuje s onom koja nailazi na kraju odsjeka: kršćani znaju prezreti smrt snagom "vjere u Boga" (propter fidem quae est in deo: usp. IV, 12). Ablativ 'in Deo' treba shvatiti kao da je akuzativ: 'in Deum' - vjera je tu stav čovjekove osobe, kojim se upravlja prema Bogu, u Bogu vidi osnov i rješenje svega te u nj stavlja sve svoje uzdanje. Ovlaš se taj vidik vjere nazire u početnoj napomeni da su kršćani nemile patnje progonitelja "prihvaćali Bogu odane duše" (devota Deo mente: usp. I, 1).

Na svoj način, Muka i jest složena da u slušatelja i čitatelja pobudi i podrži takvu vjeru.

c) Iskupiti smrt - kako? (IV, 4)

Vraća se tema smrti. Opet se obojica, i optuženi i sudac, zbližuju; ovog puta oko vrednovanja iskupa smrti (mortem lucrari), i slažu se da je treba iskupiti, riješiti se nje - ne slažu se: kako. Po sučevu gledanju, biskupu je najbolje popustiti pa neće morati u smrt, ta dosta se već namučio. Ali Irenej sudi drugačije:

- IV,4 a) Smjesta iskupljujem smrt
b) kad patnjama koje misliš da mi nanosiš,
c) a ja ih ne osjećam,
d) Boga radi stječem život vječni.

Iz te riječi izbija uvjerenje kako su mu patnje, pa i sama smrt, prigoda, otкупno sredstvo s dobitkom: stječe život vječni. Uvjet je izdržati Boga radi

20 O tome kratko: V. Popović, *Blaženi Irenej, prvi episkop Sirmijuma*, u: *Sunčani sat*, Sr. Mitrovića, 2, 1993/3, 34.

(propter Deum: d)²¹, što mu nije teško jer muka - tvrdi - i ne osjeća (c). I ovdje se duhovni stav Irenejev približuje Pavlovu: iskaz "iskupljujem smrt" (Lucror mortem: a) djeluje kao varijacija na Apostolovu temu: "Meni je život Krist, a smrt dobitak" (Fil 1,21: lat. "...mori lucrum" - izvršena je gramatička zamjena: glagol 'mori' iz Fil 1,21 postao je imenicom 'mortem', a imenica 'lucrum' glagolom i novim predikatom 'lucror': iskupljujem, tržim, zarađujem, dobivam).

d) Odnos prema obitelji (IV,5-8)

Pritisak na biskupovu inimitu dostiže vrhunac u IV,5 ss - gdje ga načelnik izazovno pita redom ima li ženu, djece, roditelje (IV,5). Odrešit trokratni biskupov odgovor: "Nemam" iznuduje ironičan upit: "A tko su bili oni koji su na prošlom saslušanju plakali?" (IV,6). Anonimni sastavljač tu stalja biskupu u usta zahtjevnu Kristovu riječ o najbližoj rodbini, koju Irenej doživljuje kao izravni zahtjev svog gospodara (praeceptum domini mei). I sluša ga.

Evandeoski navod kontaminacija je (stapanje) dvaju Isusovih logija: Mt 10,37 i Lk 14,26; iz prvoga (Mt) uzet je okvir, tj. početak i kraj: "Tko ljubi oca ili majku... više nego mene, nije mene dostojan", a iz drugog (Lk) u slijed roditelja (oca ili majku...) uvršten je daljnji niz: "...ili ženu ili djecu ili braću ili roditelje...", s tim da je tema 'roditelji', koje u Lk 14,26 nema, istisnula izvorne 'sestre', po svoj prilici zbog konkretne situacije (usp. II,1: roditelji). Iz ovog su Lukina mjesta vjerojatno u nastavku preuzeti tonovi stanovite oštrine ("Hoće li tko za mnom, a ne mrzi oca svog ili majku..., ne može biti moj učenik"), koja će doći do izražaja u procjeni kojom izvjestilac popraćuje Isusovu riječ u Irenejevim ustima. Dok tako govori, biskup kao da stoji pred Isusom koji mu osobno izdaje nalog. Interpretativna ocjena pišćeva glasi:

- IV, 7 a) Nato je, upirući pogled u nebo, k Bogu,
- b) i (upravljen) njegovim obećanjima,
- c) i prezirući sve (drugo),
- d) tvrdio kako nema i ne zna drugog roditelja osim njega.

Očekivalo bi se da će ocjena, logički, nastaviti započeti slijed misli, temeljeći se na Kristu kao Gospodinu (gospodaru: domini mei - IV,6); međutim, prelazi na drugu teološku razinu: mjeri Ireneja prema Bogu (Ocu). Unatoč toj nekoherenciji, korisna je, jer iznosi na vidjelo dodatne crte pastireva lika te nam njegov portret biva jasniji: Irenej je srcem i dušom za Boga, u nebu (a-b), i otud na sve oko sebe gleda superiorno, s visoka, čak s prezirom (despiciens - c; III, 3); dubokim religioznim iskustvom doživljuje Boga svojim Ocem, uprav roditeljem (d), vjerujući kako njegova obećanja

²¹ Čitava rečenica (IV, 4 a - d) ne zvuči stilski idealno. Uz drugo i priloška oznaka "propter Deum" (Boga radi - d) napinje tekst, i nije jasno s kojim ga dijelom misli treba povezati. Ovdje smo ostavili kako sugerira latinski izdani tekst. Za pouzdanije rješenje trebalo bi proučiti rukopisnu tradiciju Muke.

nisu tlapnja, nisu ludom radovanje. Vjera u Boga i uzdanje u Očeva obećanja vrst su oslon Irenejevoj smjelosti. To ga čini hrabrim i ponositim, jačim od onako nadmoćnoga političkog silnika. I na domak je pobjedi (victoria: I,2).

I okršaj kreće k završnom obračunu. Probo će još jednom kušati dirnuti emocije: "Prinesi žrtvu bar radi njih!" (IV,8), ciljajući na najbliže, napose djecu; ali biskup je u dočeku spreman: "Moja djeca imaju istog Boga kao i ja, i on ih može spasiti... A ti čini što ti je naređeno." (IV,8) U ovom odgovoru među recima treba čuti dubinski odmjev: imamo Boga, on nam je Otac, i zna što nam treba, pa smijemo biti u miru. Izjava odjekuje evanđeoskim prizvucima (usp. Mt 6,32.25-33; 7,11; Lk 11,13; Iv 14, 21-23; 16,27; 17,6 ss). I još jedanput superiorno: "A ti čini što ti je naređeno." (IV,8)

e) *Posljednji pokušaj prijetnje (IV,9)*

U zadnjem, već klonulom, pokušaju Probo ide na njegovu mladost: "Mladiću, misli na sebe...", skoro bespomoćno dodajući prijetnju: "...i žrtvuj da te ne predam mučenju." (IV, 9)

Ali uzvrat je promptan: "Čini što hoćeš. I umah ćeš vidjeti koliku će mi izdržljivost nasuprot tvojim zamkama dati gospodin Isus Krist." Mučenik vjeruje da nije sam: uza nj, štoviše u njemu je Gospodin sa svojom snagom. I ovaj iskaz počiva na živim apostolskim temeljima; ponajbliži je Pavlovu: "Živim, ali ne više ja, u meni živi Krist" (Gal 2,20; usp. Fil 1,21; Rim 8,10-11; 2 Kor 12,9-10). Ovdje bi se očekivao izričitiji spomen Duha Božjega (Kristova), čega, međutim, nema; pneumatološki vidik Muke veoma je rudimentaran. Duh Sveti tematski izostaje²². Teološki gledano, izdržljivost o kojoj je riječ (tolerantia, grčki hypomonê) dolazi vjerniku od Krista snagom Duha: darom svoga Duha uskrslu Krist uprisutnjuje sebe, a po sebi i Boga i Božju moć u životu vjernih.

f) *Presuda (IV,10-V,1)*

Razračun je gotov. Irenej je otpisan. Načelnik izjavljuje: "Donijet ću presudu protiv tebe." Kad je na to biskup odgovorio suglasno, dapače sa zadovoljstvom, rimski ga je upravnik, zbog nepokoravanja carskim nalogima, osudio na smrt utapanjem. (IV,10-11) Latinski izvornik ovdje odaje ovisnost od grčkog predloška: 'praecepta regalia', koja nisu poštovana, ne odnose se na nekog kralja (rex), nego na cara (grč. basileus)²³. Ta naznaka ne zadire

22 S tog, pneumatološkog, vidika Muka je teološki manjkava, pokazuje svoje granice. No, kao primjerak zadane književne vrste - *Passio* - i nije imala pretenzije zaokružene teološke sinteze. Pisana je iz postojećih mogućnosti dotičnog autora, čija je bogoslovna kultura bila relativnih dosegâ.

23 Uspoređujući ovu latinsku naznaku 'praeceptis regalibus' s paralelom u grčkoj verziji, gdje čitamo 'tê basilikê keleusei', M. Simonetti zaključuje kako latinska *Passio* ovisi ili proistječe iz grčke, po svojoj prilici "iz grčkog zapisa koji se zagubio"; dodaje ipak: "Su questa questione non è possibile pronunciarsi in maniera netta e definitiva". M. Simonetti, *nav. dj.* (bilj. 4), 60-65.

izravno u naše zanimanje, ali može biti od koristi pri istraživanju nastanka i sudbine prvih redakcija Muke.

Budući da je na prvu presudu Irenej, s dozom duhovitosti, dobacio sucu kako je "očekivao još mnoge i raznolike prijetnje i muke a, na kraju, pogubljenje mačem (ferro)", a kako se to nije dogodilo, zamolio ga je ovako: "Molim te, učini (mi) to, da vidiš kako kršćani, vjere radi koja (im) je od Boga, znadu prezreti smrt." (IV,12)

Ove riječi dobro tumače unutarnje osuđenikovo iskustvo: iz vjere u Boga, kao toliki kršćanski vjernici (christiani), i on s nekom gordošću osjeća da može pobijediti. Vrednota (teologalne) vjere - vjere kojom se čovjek izručuje Bogu (fides quae est in deo) - jedna je od osnovnih tema Irenejeve Muke: kao književni sastav o njemu, na temelju njegova životnog svjedočenja, želi osvijetliti i zajednici preporučiti upravo takvu vjeru (usp. niže V,5). Djelima i patnjama prokušana, ta se vjera u kršćanskog pastira uzvija do ponosa iz kojega, skoro ostentativno, želi pokazati prezir smrti.

Još jednom možemo naznačiti apostolsko nadahnuće ovim riječima: dok biskupa gledamo gdje, stamen u vjeri, kroči ususret krvavom raspletu, vidimo da, takoreći, riječ po riječ, izvršava Apostolovu preporuku prvim kršćanima: "Okruženi tolikim oblakom svjedoka, hitimo u borbu koja je pred nama! Uprimo pogled u početnika i dovršitelja vjere, Isusa, koji, umjesto radosti što je stajala pred njim, podnese križ i prezire sramotu..." (Heb 12,1-2).

I nakon ovog stavka nameće se zaključak da je mučenički portret svetog Ireneja srijemskog proniknut novozavjetnom duhovnošću, napose onom iz Pavlova i srodnog epistolarija.

I načelnik Probo nema više kud: obuzet gnjevom "nad smjelošću preblašćenog muža,²⁴ dade ga smaknuti mačem" (V,1). Irenejeva je sudbina zapečaćena. Kako to djeluje na nj?

4. Irenejevi posljednji trenuci i smrt (=V)

Saslušavši smrtnu presudu, Irenej se utječe molitvi. Kakvoj?

Uvodno smo napomenuli da se, u zadnjem odsjeku središnjeg dijela (B), teološka poruka Muke zgušnjuje u karakterističnoj biskupovoj molitvi. Izriče je u dva daha: prvu u zahvalnom (euharistijskom) a drugu u prozbenom (deprekativnom) stilu. Obadvije jedinstven su spomenik euhološkog patrimonija časne srijemske Crkve, dostojne da stanu uz bok susestrama, spontanim - kako ih danas zovu - biser-molitvama ranokršćanskih zajednica.

²⁴ I ovaj izričaj u latinskom odaje grčke izvore: usp. M. Simonetti, *nav.dj.* 60.

a) Irenejeva molitva hvale (V,2)

Kad je dočuo da načelnik preinačuje kaznu, određujući mu što je želio, smrt mačem, "svetom se bogomučeniku činilo" - veli izvjestitelj - "kao da prima još jedan vijenac (secundam palmam) te je Bogu stao davati hvalu..." Mjesto poniženja, u tom obliku smaknuća vidi neku dodatnu čast, drugi pobjedni vijenac. Evo ga kako moli:

- V,2 a) Tebi zahvaljujem, Gospodine Isuse Kriste,
- b) što mi sred tolikih muka i patnja daješ izdržljivost
- c) i što si se dostojao učiniti me dionikom vječne slave.

Treba ukazati na inkongruenciju između uvodne najave, po kojoj bi ona što slijedi trebalo ići Bogu (Ocu), i stvarnog adresata izgovorenih riječi, a to je Gospodin Isus Krist (a). Očekivalo bi se da će, u skladu s tradicionalnim pravilom, zahvalna molitva biti upravljena Ocu (otprilike s ovim početkom: "Tebi zahvaljujem, Gospodine Bože, Oče nebeski..." ili slično). Međutim, i ovakva, pristaje izvornom kršćanskom predanju: ide tragom molitava koje se od početka upućuju Isusu kao Gospodinu, a nalazimo ih već u knjigama Novog zavjeta. Takvu molitvu upućuju Isusu npr. razbojnik na križu (Lk 23,42) ili Stjepan na samrti (Dj 7,59; usp. 7,60); tako mu iskazuju priznanje i čast prve kršćanske zajednice kličući: "Isus Krist jest Gospodin!" (Fil 2,11); amo ide i ranokršćanski armejski poklik: Maranatha (1 Kor 16,22; Didahe 10,6), koji u Otk 22,20 s proširenjem nailazi na grčkom jeziku: "Dođi, Gospodine Isuse!"

Svojevrsno razjašnjenje traže razlozi s kojih Irenej iziriče Bogu hvalu. Navedena su dva: prvi, što mu Gospodin daje dar izdržljivosti (tolerantia - b), jer tako može ostati dosljedan sebi, dajući nepokolebljivo svjedočanstvo u prilog Isusu (usp. IV,9); drugi, što mu pada u dio eshatonska nagrada, jer mučenik već vidi sebe među dionicima vječne slave (c).

I nameće se zaključak: ovakvom molitvom Božji mučenik žrtvi svoga života daje euharistijski biljeg: kao što je višeput liturgijskim služenjem za oltarom, tako sad vrši svoje svećeničko dostojanstvo na mjestu osude. Irenej umire kao liturg.

b) Irenejeva molba pred smrt (V, 3-5)

Neposredna biskupova molitva pred pogubljenje - posljednja u životu - deprekativnog je ili prozbenog tipa. Evo kako je zapisana:

- V,3 a) I pošto stiže do mosta zvanog Basentskoga,
- b) svukavši svoje haljine
- c) i šireći ruke k nebu,
- d) molio je govoreći:
- e) Gospodine Isuse Kriste,
- f) koji si se dostojao trpjeti za spasenje svijeta,

- g) neka se tvoja nebesa širom otvore
- h) te anđeli prime duh sluge tvojega Ireneja,
- i) koji ovo trpim poradi tvog imena
- j) i puka tvojega
- k) što je nikao iz crkve tvoje katoličke u Sirmiju.
- l) Molim te i tvoje milosrđe zaklinjem,
- m) da se dostojiš mene primiti
- n) a ove učvrstiti u tvojoj vjeri.

Molitvu uvodi nekoliko podataka (a-c): iz načelnikove sudnice povorka s biskupom stiže do stratišta, do Basentskog mosta na Savi²⁵ (a; usp. V,6); tu osuđenik svlači haljine (b) te u drevnom hijeratskom stavu, raširenih ruku prema nebu (c), izriče svoju posljednju želju. Zajedno s prethodnom (V,2) ovu molitvu treba smatrati njegovom duhovnom oporukom. Evo i o njoj nekoliko napomena.

Prvo, o adresatu: unatoč uvodnoj klauzuli, po kojoj bi trebalo da ide Bogu Ocu (Deo - v,2), slijedeći kristološki trag prethodne, i ova je upravljena Gospodinu Isusu Kristu (e), onomu koji je trpljenjem spasio svijet (f).

Drugo, molitva provire iz najdublje svijesti moliteljeve, da je Isusov sluga (servi tui - h), koji poradi njegova imena trpi (i), čime se misterijski združuje s patnjama svoga Gospodina (usp. II,3). Izjavljuje da smrtno stradanje prihvaća s dvojakom motivacijom: za Kristovo ime (i) i za njegov - Kristov - puk, koji je ponikao iz njegove Crkve katoličke u Sirmiju (et plebem tuam, productam de ecclesia tua catholica Sirmiensium - j-k).

I treće: za što moli, koje su mu vrednote najvažnije? Dvije: prva je osobna, da ga Isus primi k sebi (m; usp. Dj 7,59) ili, slikovito, da mu anđeli raskriljenih rajskih vrata prime duh u nebo (g-h). Vjerojatno ta slika potječe iz prizora prisposdobe o siromašnom Lazaru, za kojeg se kaže da su ga, po smrti, "anđeli odnijeli u krilo Abrahamovo" (Lk 16,22). Druga se nadovezuje na osnovnu motivaciju mučeništva: Irenej želi da njegova žrtva bude na pomoć vjernicima (ovi - hos: n), koji tvore katoličku Crkvu u gradu Sirmiju, da se utvrde u Kristovoj vjeri, tj. vjeri u Boga kako ju je objavio Isus.

Kazivanje se tu lapidarno zaključuje: pošto biskup doreče molitvu, "sluge ga pogubiše mačem i baciše u rijeku Savu" (V,6).

I zaglavak, o kojem smo sprijeda govorili, može nadovezati: "Martyri-zatus est famulus Dei sanctus Irenaeus, episcopus civitatis Sirmiensium..." - Tako je postao mučenikom (martyr) sluga Božji sveti Irenej, biskup grada sirmijskoga...

²⁵ Iako položaj ovog mosta na Savi nije do kraja utvrđen, V. Popović drži da je Basentski most (pons qui vocatur Basentis) povezivao antičke aglomeracije današnje Srijemske i Mačvanske Mitrovice prema ušću Bosne, odakle je dalje vodio prema zapadu, prema rimskoj stanici Ad Basante, koja je poznata iz starih itinerarija, a koja se, "na osnovu ovog podatka, nalazila na desnoj obali Save": *nav. čl. (bilj. 20), 34-35.*

Zaključak

Privevši prouku kraju, treba nam ukratko odgovoriti na postavljene upite: što je *Passio sancti Irenaei, episcopi sirmiensis*, zapravo htjela? kakav se lik - ljudski, pastirski i svetački - zrcali u biskupu Ireneju srijemskom? što možemo reći o njezinu anonimnom piscu? iz kojih je pobuda *Passio* nastala?

1. Irenejev mučenički lik

1.1. Muka nije životje (*vita*), životopis o čovjeku od rođenja i mladosti kroz život do smrti, već razmjerno kratak sažetak o patnjama posljednjih dana i njegovoj nasilnoj smrti, slično zapisu Isusove *Muke* u odnosu na cjelinu pojedinih evanđelja. Muka je nalik snopu moćnih reflektora koji osvjetljaju izrazite crte svečeva lika kako odsijevaju na kraju, pojačani udarima odlučnog okršaja (certamen - I,2).

1.2. Irenej je obiteljski čovjek - mlad muž s više djece, suprugom i još živim roditeljima, koji ga trebaju (III, 1-4; IV, 5-9), ali je od njih odlučan i posvećen službi mjesne kršćanske općine, crkve katoličke u Sirmiju (I,2: *episcopus urbis Sirmiensem*; V,4: *Ecclesia tua catholica Sirmiensem*). Uzima se da mu je u času smrti bilo oko trideset godina. Bio je kršćanin od najranije dobi (IV,3: *Deum a prima aetate colere didici*), najvjerojatnije i rođen u kršćanskoj obitelji. Po prirodi resila ga skromnost (I,2: *modestia ingenita*), a odgojem i rastom utvrdio se u strahu Božjem i pravednim djelima (I,2). No, glavne pastireve vrline odskaču iz držanja na državnom sudu, u završnim patnjama i smrti. Po nalogu panonskog načelnika (*praeses*) Proba vjerojatno godine 304. pogubljen je mačem i nato bačen u rijeku Savu, kraj tadašnjeg Basentskog mosta.

1.3. Irenej je muž duboke vjere u Boga (*fides in Deo - IV,12*), u kojemu - u svjetlu evanđelja - vidi Oca koji vodi brigu o njemu i svima njegovima, napose djeci (usp. IV, 7-8). Resi ga nada, koja ga potiče da što prije stigne kamo ga zovu Bog i njegova obećanja (III,3). U njemu živi i duboko odjekuje Božja riječ; u datom času on je doživljuje kao izravan Božji i Kristov nalog (II,1 = Izl 22,20; III,3 = Mt 10,33; IV,6 = Mt 10,37+Lk 14,26): Irenej djeluje poslušan aktualnim Božjim zahtjevima (usp. teološki pasiv "*mihi praeceptum est*": II,2; usp. IV,6).

Svjestan da mučeništvom biva dionikom Kristovih patnja, tomu se iz dna duše raduje (II,3; IV, 9-10; V,2) te žrtvu života prihvaća dragovoljno i dovršava s molitvom hvale i prošnje na ustima (V, 2-5): njegova mučenička smrt nosi biljege euharistijskog prinosa. Irenej umire kao svećenik liturg.

Hrabar je, izdržljiv Kristovom postojanošću (*tolerantia*: IV,9; V,2) i ponosit, te sve oko sebe - što nije Bog - gleda s visoka, spreman da Boga radi (*propter Deum*: IV,4) to prezre i izgubi. Proniče ga svijest da je sluga Kristov (usp. *servi tui*: V,4), pripravan sve podnijeti radi njegova imena i njegova puka (*propter nomen tuum et plebem tuam*: V,4). I nije čudo što je

po smrti, kao takav, nastavio živjeti u spomenu svoje mjesne i susjednih crkava. Vidi se to iz naslova kojim ga pamte: on je preblaženi muž (beatissimus vir: V,1), sluga Božji, sveti Irenej biskup (famulus Dei, sanctus Irenaeus, episcopus civitatis Sirmiensem: VI; I,2)

Kako rekosmo, to je lik kako ga ocrtava pero naknadnog redaktora. Nije lako utvrditi samu povijesnu jezgru biskupove ličnosti. Ovdje se ona zrcali u odrazu kasnije bogoslovne obrade.

2. Pisac Muke

Što možemo reći o anonimnom piscu: tko je to bio? što je htio i kako je postupio?

2.1. Nismo daleko od istine reknemo li da je autor bio neki u Crkvi zauzetiji član, vjerojatno klerik s odgovornošću, koji - iz vlastite ili pobude užeg kruga u kojem se kretao - nije mogao trpjeti da biskupov spomen pada u zaborav. Zato se latio pera i složio *Passio*, koju smo po dijelovima upravo razmotrili.

2.2. Ako ima pravo M. Simonetti, pri pisanju se poslužio analognim sastavom, *Martyrijem* na grčkom, koji je nešto ranije bio složen za zajednicu tog jezika. Kako smo ukazali, mjestimično latinska *Passio* odaje ovisnost od grčkoga predloška.

2.3. Pri obradi Irenejeva mučeničkog spomena, naš se redaktor sustavno služi biblijskom građom: mjestimično navodi Sveto pismo doslovce (II,1 = Izl 22,20; III,3 = Mt 10,33; IV, 6 = Mt 10,37+Lk 14,26), a još više implicitno koristi novozavjetna - osobito Pavlova - mjesta, koja mogu dobro poslužiti kao hermeneutski ključ za produbljenje duhovnosti koju je uočavao u biskupu mučeniku. Po piščevu orisu, Irenej je autentičan odraz uzorita kršćanskog vjernika, vjernoga Kristova svjedoka (martyr), osobito kad je u stisci, pri kobnim odlukama kakve su mučeništvo, žrtva života i sama smrt.

3. Namjena

Po svemu sudeći, nastavši u IV. stoljeću, Muka je od početka služila javnoj upotrebi na sastancima mjesne, a onda i okolnih, bližih a s vremenom također daljih zajednica, kada su slavile spomen (memoria) svetog mučenika.

Zapisom je pisac želio očuvati ne samo živu uspomenu na Ireneja nego njegovim smionim svjedočanstvom potaknuti i utvrditi vjeru svoje Crkve u Krista i Boga (V,5: et hos in fide tua confirmare). Povijesni su tijekom uvjetovali da se Muka u obje verzije, latinskoj i grčkoj, daleko proširi, dopirući tako reći do samog kraja starog Istoka i Zapada. Zahvaljujući njoj, Irenejevo je predanje doprlo sve do naših dana.

*LA PASSIO DI S. IRENEO DI SIRMIO OSSIA UN RITRATTO
PALEOCRISTIANO DI UN VESCOVO MARTIRE*

□ **Riassunto**

Dall'antica Pannonia nell'Illirico imperiale del secolo IV ci sono state tramandate alcune *Passiones* (o *Gesta martyrum*) di notevole valore agiografico e letterario, inserite da Th. Ruinart nei suoi *Acta martyrum sincere et selecta...*, Parisiis 1689, e poi accolte da altri nelle varie edizioni successive, riguardanti i processi giudiziari e le consecutive sentenze capitali di alcuni illustri martiri locali.

Tra di esse spiccano in particolar modo quattro, e cioè le *Passiones* di S. Quirino di Siscia (oggi Sisak in Croazia), di S. Pollione di Cibale (oggi Vinkovci in Croazia), di S. Sinerote (o Sereno) di Sirmio e specialmente quella di S. Ireneo, Vescovo di Sirmio (oggi Sremska Mitrovica in Vojvodina, Serbia).

Nella ricorrenza del XX° di episcopato di S. Ecc. Rev.ma Monsignor Cirillo Kos, l'attuale Vescovo di Đakovo e Srijem (=Sirmium), ci siamo decisi di presentare sulle pagine di questo Volume commemorativo in suo onore - trattandovi di uno dei più prestigiosi predecessori del nostro Festeggiato - uno studio dedicato alla versione latina della *Passio S. Irenaei* dal titolo: *La Passio di S. Ireneo di Sirmio ossia un ritratto paleocristiano di un vescovo martire*. Ci siamo proposti di indagarne il retroscena e la funzione originaria come pure la struttura, il messaggio e la sua valenza teologica. Si facendo abbiamo voluto, da un lato, metter in evidenza una figura luminosa (*iniuria temporum*, andata purtroppo quasi in oblio) della Chiesa dei martiri illirici, e dall'altro, manifestare il nostro apprezzamento e gratitudine al servizio generoso del Vescovo Mons. Cirillo Kos nei lunghi e travagliati anni del suo benefico ministero di pastore.

Siamo partiti da due serie di domande:

I) in quale veste e in quale struttura si presenta oggi la summenzionata *Passio S. Irenaei*?

II) quale ne è il messaggio relativo alla persona umana ed ecclesiale del Vescovo martire? Chi ne è l'autore? Quale fu il *Passio nell'ambito della Chiesa locale*?

All'inizio abbiamo riprodotto il testo latino dell'edizione critica (O. von Gerhardt, *Acta martyrum selecta*, 1902, 162-165), abbinato ad una versione integra in lingua croata moderna. In seguito, abbiamo rievocato succintamente i dati più recenti riguardanti le scoperte archeologiche degli anni 70 realizzati a Sr. Mitrovica (l'antica Sirmio), le quali hanno portato alla luce i resti della chiesa (martyrium) di S. Ireneo del sec. IV ed in essa un'epigrafe recante la designazione espressa: IN BASILICA DOMINI NOSTRI ERENEI, il che comprova inequivocabilmente l'esistenza del culto reso a S. Ireneo Martire già nel IV secolo nell'ambito della comunità urbana. Fatte queste premesse, siamo

passati all'esame del testo della *Passio* stessa, cercando di dar risposta ai quesiti sopra indicati.

I. La *Passio S. Irenaei* è un documento paleocristiano risalente al sec. IV, posteriore di un certo periodo di tempo alla data del martirio del Santo, il quale ebbe luogo a Sirmio probabilmente il 6 aprile del 304. La stesura del resoconto va attribuita ad un membro del gruppo responsabile della comunità ecclesiale del luogo, il quale si prefiggeva nel contempo di venerare e di conservare vivo nella sua Chiesa il ricordo dell'illustre ed ammirato pastore. La *Passio* rientra nei canoni di analoghe composizioni commemorative dell'epoca. Benché vari studiosi abbiano ritenuto di trovarsi di fronte ad un documento composto in base agli atti giudiziari romani, ultimamente M. Simonetti ha sollevato dubbi al riguardo, sostenendo che la primitiva *Passio* - scritta in greco e andata persa - fu una narrazione redatta su tradizioni orali, la quale non prefiggendosi obiettivi di rigore storico ricalcava elementi del repertorio di luoghi comuni che ben presto si era formato a beneficio di quanti volessero esaltare la figura dei propri martiri della fede.

Ed effettivamente, nell'attuale *Passio* delle sei sezioni, in cui comunemente è suddivisa (I-VI), non solo quella prima (= I), che funge da *prologo*, e l'ultima (= VI), che fa da *epilogo*, provengono indubbiamente da mano cristiana, ma altrettanto va sez'n'altro detto anche delle rimanenti quattro sezioni centrali (= II-V), poiché in tutte quante il Martire ci è presentato in chiave decisamente teologico-interpretativa, e quindi cristiana. Dato poi che ognuna di queste sezioni interne (II-V) si riferisce ad una scena peculiare e notevolmente distinta del processo in atto, le abbiamo messo in risalto singolarmente, intitolandole come segue:

1. Prima comparsa di Ireneo dinanzi al preside Probo (= II),
2. Ireneo sotto pressione dei familiari in preda al panico (= III),
3. L'ultima istruttoria notturna di Ireneo (= IV),
4. Gli ultimi momenti e la morte di Ireneo (= V).

II. Il nostro lavoro è approdato alle seguenti conclusioni:

1. Il Vescovo Ireneo, di età considerevolmente giovane, è padre di famiglia, con prole, consorte e genitori ancor viventi, intrepidamente però votato al servizio dell'"ecclesia catholica Sirmiensium" (V, 4). Dall'asserto di "aver appreso a venerare Dio sin dalla prima infanzia" (IV, 3) si può dedurre che egli sia già nato e cresciuto in ambiente cristiano.

2. Ireneo inoltre è uomo di impavida fede in Dio, nel quale alla luce del Vangelo egli riconosce il Padre proprio e delle persone che gli sono più care. in primo luogo dei figli (cfr. IV, 5-8) È altresì uomo di autentica esperienza religiosa: in lui vive e vigorosamente riecheggia la Parola di Dio, la quale nelle prime tre sezioni del corpo centrale si condensa in tre caratteristiche citazioni bibliche (II,1 = Es 22,20; III,3 = Mt 10,33; IV,6 = Mt 10,37 + Lc 14,26).

3. Al tramonto della vita terrena, Ireneo sugella la propria adesione a Dio e l'offerta generosa della sua esistenza con una preghiera di rendimento di grazie prima e di supplica poi rivolta al Signore Gesù, dando sì al proprio martirio un'impronta di sapore eucaristico.

4. Nel dar interpretazione alla persona e al comportamento del martire, oltre le citazioni surriferite della S. Scrittura, l'Autore anonimo inserisce ogni tanto nel discorso elementi impliciti desunti prevalentemente dalla teologia spirituale dell'epistolario Paolino. E' questo un dato di fatto preciso che può servire da chiave ermeneutica per ulteriori approfondimenti del messaggio teologico inerente alla *Passio S. Irenaei*.

5. Composta nel corso del sec. IV, la *Passio* fu inizialmente destinata all'uso pubblico durante le assemblee (liturgiche) della comunità raccolta per venerare la memoria del S. Martire, specie nelle ricorrenze del suo *Dies natalis*. Senonché, in seguito alle burrascose vicende storiche di quelle regioni, entrambe le versioni della *Passio* - sia la greca che quella latina - ebbero la sorte di propagarsi lontano dal luogo d'origine, raggiungendo sì praticamente i fini dell'antico Oriente ed Occidente. Grazie a questo irradiazione la memoria si è perpetuata sino ai di S. Ireneo nostri giorni.